

СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ЧОЛОВІКІВ, ЗВІЛЬНЕНИХ З ПЕНІТЕНЦІАРНИХ УСТАНОВ

У статті розкрито теоретичні засади соціальної реабілітації чоловіків, звільнених з пенітенціарних установ, показано заклад, який спрямований на соціальну реабілітацію колишніх ув'язнених. Доведено необхідність у працевлаштуванні та зниженні конфліктності у цієї категорії клієнтів. Наведено результати дослідно-експериментальної роботи.

Ключові слова: соціальна реабілітація; професійна реабілітація; пенітенціарні установи; чоловіки звільнені з пенітенціарних установ; мотивація.

Постановка проблеми. Щороку з місць позбавлення волі виходять тисячі чоловіків, які потребують допомоги, передусім у соціальній реабілітації, яка передбачає повернення до повноцінного життя, тобто звільнений має отримати можливість повернутися в суспільство, відновити соціальні зв'язки і правовий статус громадянина. Аналізуючи статистичні дані пенітенціарних установ, можна побачити що станом на 2017 р. в Україні перебуває 113 тис. засуджених, а протягом 2016 року на території України було звільнено 62 тис. 952 особи. З наведених даних, можна побачити, що злочинність за останній рік дуже стрімко зросла, майже вдвічі більше за кількість осіб, які знаходяться в пенітенціарних установах. А отже, в майбутньому ці люди будуть потребувати особливої уваги з соціальної реабілітації державних та недержавних установ. Несвоєчасна допомога таким людям, може призвести до повторного скоєння злочинності [2].

Соціальна реабілітація охоплює психологічну, медичну, педагогічну та професійну реабілітацію. Психологічна реабілітація спрямована на відновлення соціальних зв'язків з рідними, допомога пристосуватися до нових умов середовища та спонукає колишнього в'язня до переосмислення свого минулого життя. Чоловіки, які перебували значний проміжок часу в місцях позбавлення волі, потребують медичної реабілітації, оскільки в пенітенціарних закладах неоподинокі випадки захворювання на туберкульоз, можна отримати травму та стати особою з особливими потребами, якій необхідно буде отримати заходи для відновлення чи компенсації відсутності функцій.

Перебуваючи достатньо довгий період часу в пенітенціарних установах, людина поступово втрачає набуті знання, вміння, навички. Отже, для того, щоб поновити втрачене, необхідна педагогічна реабілітація, яка дуже тісно пов'язана з професійною реабілітацією. Невирішеність цього питання часто зумовлює високий рівень рецидивної злочинності. Ці питання

вирішуються в основному державними установами. Відповідно до статистики приблизно 1 з 30 звільнених з пенітенціарних установ має офіційну зайнятість [3]. Серед основних труднощів на шляху професійної реабілітації колишніх ув'язнених є відсутність документів, відсутність мотивації до офіційної зайнятості, певні особистісні якості тощо.

З вищевикладеного, видно, що соціальна реабілітація є достатньо об'ємним поняттям, а тому у межах однієї статті, ми не маємо можливості детально розглянути всі її складові, тому більш конкретно зупинимося на вивчені таких її складових, як професійна, педагогічна і психологічна реабілітація.

Аналіз досліджень та публікацій. Питання соціальної реабілітації чоловіків, які вийшли з пенітенціарних установ, є не повною мірою вивченим в науковій літературі. Аналіз процесів постпенітенціарного супроводу розпочався ще в кінці XIX – на початку XX ст. Ним займалися С. К. Гогель, М. Ф. Лучинський, П. І. Люблінський та інші правознавці, громадські діячі, які побічно торкалися питання соціальної реабілітації колишніх ув'язнених. Серед сучасних дослідників патронату звільнених торкалися О. Беца, І. П. Павлова, В. О. Стремецька та інші. Однак у працях зазначених науковців соціальна реабілітація звільнених з пенітенціарних установ, була розглянута лише частково, без детального поглиблення на проблему соціальної реабілітації. У зв'язку з вищезазначеним проблема соціальної реабілітації чоловіків, які вийшли з місць позбавлення волі, є актуальною та потребує детального вивчення.

Визначення мети та завдань дослідження. Метою цієї статті є довести важливість соціальної реабілітації, яка охоплює у себе психологічні аспекти звільнених з пенітенціарних установ, а також проблеми працевлаштування та їх ефективне вирішення. Завданнями статті є проаналізувати теоретичні аспекти проблеми соціальної реабілітації, представити результати

дослідно-експериментальної роботи з колишніми засудженими, зробити відповідні висновки та пропозиції.

Виклад основного матеріалу. Кожна держава накопичувала свій власний досвід у напрямку допомоги тим, хто звільнився з місць позбавлення волі, але усі види допомоги були подібними. Реабілітація колишніх в'язнів почала здійснюватися ще з кінця XVIII ст. патронажними товариствами, які у більшості були недержавними організаціями, однак перебували під суворим контролем держави.

Важливим для розгляду цієї теми є розуміння поняття «соціальна реабілітація», яка в себе охоплює професійну, психологічну, педагогічну, медичну реабілітацію, тощо. Згідно словника-довідника із соціальної роботи «соціальна реабілітація – комплекс державних та суспільних заходів, спрямованих на створення і забезпечення умов для соціальної інтеграції індивіда в суспільство, відновлення його соціального статусу та здатності до самостійної, суспільної і родинно-побутової діяльності шляхом орієнтації у соціальне середовище, соціально-побутової адаптації, різноманітних видів патронажу і соціального обслуговування» [6; с. 303]. Не менш важливим є визначення «професійна реабілітація – це система заходів, спрямованих на підготовку особи до професійної діяльності, відновлення чи здобуття професійної працездатності шляхом адаптації, реадaptaції, навчання, перенавчання чи перекваліфікації з можливим подальшим працевлаштуванням та необхідним соціальним супроводженням з урахуванням особистих схильностей та побажань особи», таке визначення трактує О. М. Неживець [4; с. 256].

Для надання соціальної реабілітації особам, звільненим з пенітенціарних установ, в Україні поступово розвивається мережа закладів та установ відповідного спрямування. Один із таких закладів є Миколаївський міський центр реінтеграції бездомних громадян, заснований у 2001 році. Діяльність Центру спрямована на поступове повернення особи до самостійного повноцінного життя шляхом надання їй комплексу соціальних послуг з урахуванням індивідуальних потреб, та прав, які гарантовані Конституцією України, а також запобігає поширенню інфекційних захворювань [1].

Центр створено рішенням Миколаївської міської ради від 23/11 № 19.10.2000 р. для певної цільової групи, а саме:

- чоловічої статі;
- вікової категорії від 18 років;
- фізично самостійних;
- осіб, які втратили соціальні зв'язки з родиною та суспільством;
- осіб, які визначають себе бездомними;
- осіб, яким за медичними показниками не заборонено контактувати в групах;
- осіб, які знаходяться на законних підставах в Україні.

Центр розрахований на 50 ліжок місць [1].

Центр надає такі види послуг:

- соціально-побутові (тимчасове проживання; триразове харчування; користування душем та пральною; збереження речей та документів);
- психологічні (консультації психолога; психодіагностика; психокорекція);

- соціально-педагогічні (допомога в здобутті освіти; розробка індивідуальних планів соціальної реабілітації; навчання самостійному вирішенню складних життєвих проблем; організація дозвілля);

- соціально-медичні (перша медична допомога; первинний медичний огляд; організація консультацій у лікаря; направлення у заклади охорони здоров'я за місцем територіального розташування; санітарно-гігієнічний контроль; профілактичні заходи);

- соціально-економічні (видача одягу та взуття);

- юридичні (допомога у відновленні паспорта чи іншого документа);

- послуги з працевлаштування (сприяння працевлаштуванню; пошук роботи; соціальний супровід працевлаштованої особи);

- інформаційні (поширення інформації про послуги закладу; довідкові і просвітницькі послуги) [1].

Працівники Центру проводять різні індивідуальні та групові бесіди з колишніми засудженими, а саме: з пошуку роботи; вміння спілкуватися та працювати з людьми; як побороти внутрішні страхи; як поновити втрачені соціальні зв'язки з рідними; бажання поновити документи тощо [1].

Працівники Центру відзначають, що найбільш суттєвими проблемами колишніх в'язнів є відсутність документів, ця проблема простежується у 75 % колишніх звільнених. Для того, щоб відновити документи, потрібно написати заяву для поновлення документів, але тут виникає інша не менш важлива проблема, це відсутність грамотності у клієнтів, деякі взагалі не вміють писати, тому соціальний працівник повинен допомогти написати заяву. Також, ще не менш важливою проблемою є відсутня мотивація до пошуку роботи та не вміння спілкуватися з людьми, адже як стверджують працівники Центру, колишні засуджені по різному реагують на будь-яке прохання чи пропозицію. Клієнти ж Центру визначають, що найбільше вони потребують місць для проживання, а також одягу та взуття; пошуку неважкої, але високооплачуваної роботи; поновлення втрачених документів.

За 2016 рік Центром реінтеграції бездомних громадян було надано допомогу 17 колишнім звільненим, а саме з відновлення документів, отримання місця проживання, відновлення зв'язків з рідними, отримання медичної допомоги та допомоги у пошуку роботи, протягом 2017 року таку ж допомогу отримали 22 особи [1].

Центр реінтеграції співпрацює з Державною службою зайнятості. Особи, які вийшли з місць позбавлення волі, звертаються за допомогою у працевлаштуванні до державних центрів зайнятості, відповідно до їх місця проживання, де здійснюється реєстрація. Особи, які вперше шукають роботу і не мають трудової книжки, повинні пред'явити паспорт, диплом про освіту чи професійну підготовку, довідку про останнє місце роботи. Звільнені з місця відбування кримінального покарання зобов'язані надати довідку про звільнення. Звільнені особи, які не мають спеціальної професійної підготовки, можуть працювати на громадських роботах чи сезонних роботах [5; с. 38–39].

Однак слід констатувати, що робота служби зайнятості з колишніми засудженими є малоефективною.

Причина цього криється у тому, що у багатьох чоловіків, звільнених з пенітенціарних установ, відсутні паспорти та трудові книжки, які необхідні для отримання роботи. Натомість Центр реінтеграції бездомних громадян намагається зробити все можливе для того, щоб колишній в'язень відновив документи і відчув себе потрібним у суспільстві. Центр допомагає знайти тимчасову роботу, яка не вимагає документів до того періоду, коли будуть відновлені всі належні документи для офіційної зайнятості.

Аналіз роботи Центру реінтеграції бездомних громадян показав, що однією з основних проблем у процесі соціальної реабілітації чоловіків звільнених з пенітенціарних установ, були слабка мотивація до праці, лінощі та схильність до конфліктів. З метою вирішення проблеми, автором було проведено дослідно-експериментальну роботу з «Підвищення рівня соціальної реабілітації чоловіків, звільнених з пенітенціарних установ». Об'єктом дослідження стали чоловіки, що вийшли з місць позбавлення волі, клієнти Миколаївського міського центру реінтеграції бездомних громадян. Предметом дослідження – стало підвищення рівня соціальної реабілітації чоловіків звільнених з пенітенціарних установ.

Експеримент проводився на базі Миколаївського міського центру реінтеграції бездомних громадян. У якості контрольної та експериментальної груп були задіяні клієнти цього центру. В експериментальній групі було задіяно сім чоловіків. Контрольна група також складалася з семи чоловіків.

З метою визначення рівня соціальної реабілітації чоловіків, звільнених пенітенціарних установ, було використано методики, які містять складові соціальної реабілітації, а саме мотивацію, конфліктність та лінощі. Для того щоб виміряти мотивацію, було підібрано методику Т. Елєрса «Діагностика особистості на мотивацію до успіху».

Крім того, була використана методика «Діагностика мотиваційної сфери» С. В. Горбаня, яка призначена для визначення рівня мотивації до праці, і надає змогу простежити схильність до матеріальної зацікавленості, трудоголізму та амбітність. Для визначення рівня конфліктності був обраний тест «Оцінка рівня конфліктності особистості» (в інтерпретації Ф. М. Борождкіна). Цей опитувальник дав змогу визначити схильність до участі в конфлікті, схильність до образ та звинувачень інших. Для виявлення лінощів, нами була використана методика «Визначення рівня лінощів» Д. А. Богданової та Т. С. Посохової, допомогла виявленню рівня схильності відкладати на потім виконання ділових справ та схильності відкладати або не виконувати побутові справи. Для визначення рівня соціалізації особистості було використано тест «Визначення соціалізації особистості» Р. Мокшанцева.

Проведення експерименту потребувало визначення критеріїв та показників сформованості соціальної реабілітації чоловіків, звільнених з місць позбавлення волі. Було визначено п'ять основних критеріїв – мотивація до успіху, мотивація до праці, відсутність конфліктності, відсутність лінощів та підвищення соціалізації особистості. Кожен з цих критеріїв має три рівні прояву – високий, середній та низький.

Між діагностичними зрізами було проведено серію тренінгових занять, зокрема з таких тем: «Мотивація до успіху», «Успішне працевлаштування – ефективно проходження співбесіди», «Як побороти лінощі», «Розв'язання конфліктів» та «Підвищення соціалізації». Тренінгові заняття тривали півтори години, і склалися з п'яти вправ. Під час цих занять використовувалися міні-лекції, терапевтичні казки, різноманітні вправи, елементи арт-терапії, тощо. Результати експериментальної роботи наведені у таблиці.

Таблиця 1

Результати тестування чоловіків, звільнених з пенітенціарних установ, до та після проведення експериментальної роботи (у %)

Рівні / Критерії	Високий				Середній				Низький			
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
	До	Після	До	Після	До	Після	До	Після	До	Після	До	Після
Мотивація до успіху	14	43	29	28,5	57	57	43	43	29	–	28	28,5
Мотивація до праці	14	43	14	43	43	28,5	57	43	43	28,5	29	14
Відсутність конфліктності	28,5	14	28	28,5	43	29	29	28,5	28,5	57	43	43
Відсутність лінощів	43	28,5	28	28,5	28,5	28,5	29	43	28,5	43	43	28,5
Підвищення соціалізації особистості	–	29	–	14	57	57	43	43	43	14	57	43
Соціальна реабілітація	19,9	31,5	19,8	28,5	45,7	40	40,2	40,1	34,4	28,5	40	31,4

Зобразимо отримані дані експериментальної групи до та після експерименту у вигляді гістограми (рис. 1).

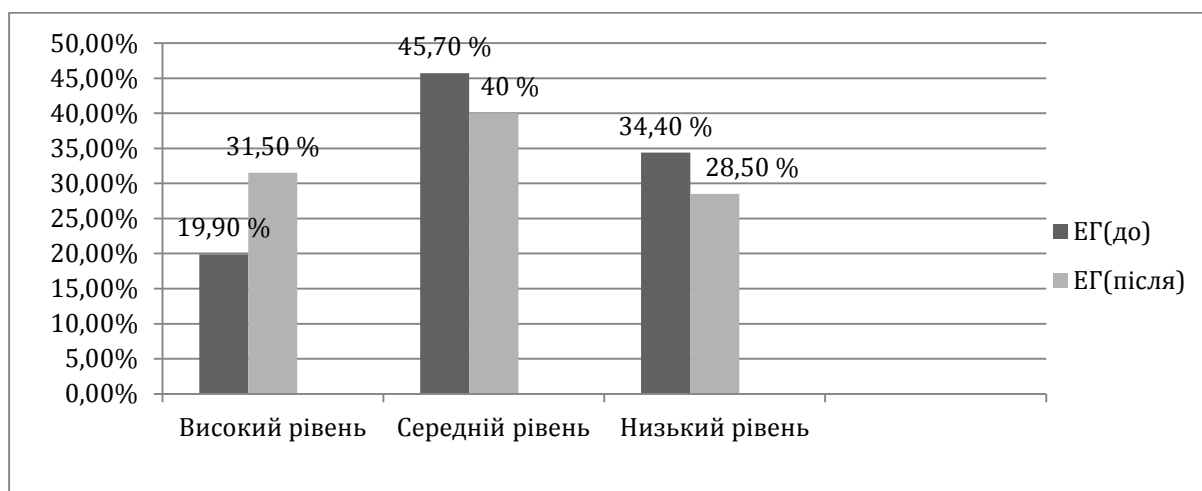

Рис. 1. Рівні соціальної реабілітації звільнених з пенітенціарних установ експериментальної групи до та після проведення експерименту, у %

Як бачимо, проведена тренінгова робота дала позитивні результати, що дозволило підвищити високий рівень до соціальної реабілітації у звільнених експериментальної групи підвищився з 19,9 % до 31,5 % (різниця 11,6 %). Цього результату вдалося досягти

завдяки зниженню середнього рівня – з 45,7 % до 40 % (різниця 5,7 %), та низького рівня з 34,4 % до 28,5 % (різниця 5,9 %).

Зобразимо отримані дані контрольної групи до та після експерименту у вигляді гістограми (рис. 2).

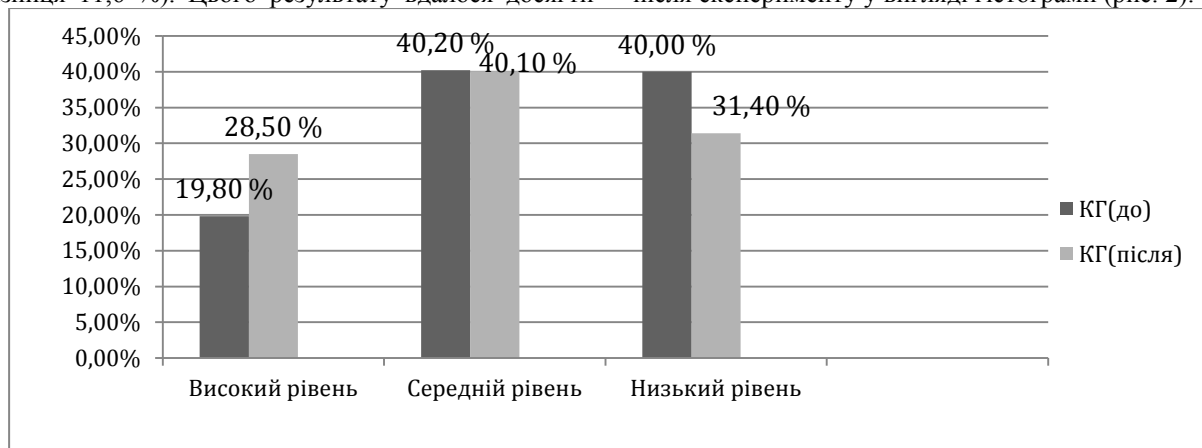

Рис. 2. Рівні соціальної реабілітації звільнених з пенітенціарних установ контрольної групи до та після проведення експерименту, у %

Як бачимо, позитивні зміни у контрольній групі також простежуються, але вони у порівнянні з експериментальною групою скромніші. Ці позитивні зміни у показниках контрольної групи можна пояснити тією роботою, яка проводилася із звільненими у Центрі реінтеграції бездомних громадян.

Висновки. Для надання соціальної реабілітації особам, звільненим з пенітенціарних установ, в Україні поступово розвивається мережа закладів та установ відповідного спрямування. Один із таких закладів є Миколаївський міський центр реінтеграції бездомних громадян. Аналіз роботи Центру реінтеграції бездомних громадян показав, що однією з основних проблем у процесі соціальної реабілітації

чоловіків звільнених з пенітенціарних установ, є слабка мотивація до праці, лінощі та схильність до конфліктів.

Дослідно-експериментальна робота показала, що за допомогою спеціально підібраних тренінгових занять можливо суттєво покращити ситуацію і вирішити зазначені проблеми. Також слід наголосити, що несвоєчасна допомога таким людям не сприятиме соціальній інтеграції колишніх в'язнів в суспільство і відновленню їх соціального статусу та здатності до самостійної діяльності в суспільстві. Байдушність і відстороненість від означеної проблеми може призвести до повторного скоєння злочинності.

Список використаних джерел

1. Департамент праці та соціального захисту населення Миколаївської міської ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sotsdepart.mk.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=97&Itemid=214
2. Державна пенітенціарна служба України [Електронний ресурс] : [Web-сайт]. – Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/index>

3. Лучинский Н. Ф. Правила патроната над тюремными выпущенниками / Н. Ф. Лучинский. – Спб., 1912. – 443 с.
4. Неживець О. М. Вплив нормативно-правових та кримінологічних заходів, щодо забезпечення соціальної та трудової реабілітації осіб, звільнених з місць позбавлення волі / О. М. Неживець // Держава і право. – 2004. – Вип. 24. – С. 496–502.
5. Підготовка до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк, у тому числі неповнолітніх : методичний посібник / [Вовк В. М., Журавель Т. В., Калівошко В. М. та інші] ; за заг. ред. Т. В. Журавель, Ю. В. Пилипас. – К. : «Версо-04», 2012. – 168 с.
6. Словник-довідник із соціальної роботи : навчальний посібник / Упор. М. М. Букач, Н. В. Клименюк, В. В. Горлачук ; за ред. М. М. Букача. – Миколаїв : ФОП Швець В. Д., 2015. – 384 с.

Н. Н. Букач,

д-р пед. наук, професор кафедри соціальної роботи,

Н. С. Петренко,

магістр спеціальності «Соціальна робота»,

ННУ ім. В. А. Сухомлинського, г. Николаев, Україна

СОЦИАЛЬНАЯ РЕАБИЛИТАЦИЯ МУЖЧИН, ОСВОБОЖДЕННЫХ ИЗ ПЕНИТЕНЦИАРНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ

В статье раскрыты теоретические основы социальной реабилитации мужчин, освобожденных из пенитенциарных учреждений, показано заведение, направленное на социальную реабилитацию бывших заключенных. Доказана необходимость в трудоустройстве и снижении конфликтности в этой категории клиентов. Приведены результаты опытно-экспериментальной работы.

Ключевые слова: *социальная реабилитация; профессиональная реабилитация; пенитенциарные учреждения; мужчины освобождены из пенитенциарных учреждений; мотивация.*

N. N. Bukach, N. S. Petrenko,

Sukhomlynskyi Mykolaiv National University, Mykolaiv, Ukraine.

SOCIAL REHABILITATION OF MEN, RELEASED FROM PENITENTIARY INSTITUTIONS

The article describes theoretical principles of the social rehabilitation of the men released from penal institutions, shows the institution aimed at social rehabilitation of former prisoners.

The necessity is well-proven for employment and decline of conflict at this category of clients. The results of the experimental work shown.

Key words: *social rehabilitation; professional rehabilitation; penitentiaries; men released from penitentiary institutions; motivation.*

Рецензенти: *Сисосва С. О., д-р пед. наук, професор;*
Мецианінов О. П., д-р пед. наук, професор.

© Букач М. М., Петренко Н. С., 2018

Дата надходження статті до редколегії 19.04.18